

ธีระวัฒน์ แสนคำ. 2560. “พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัดเลย” ในวารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม. หน้า 28-44.

พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัดเลย The Old Stucco Buddha Images in Mun Basin Area at Loei Province

ธีระวัฒน์ แสนคำ¹

Teerawatt Sankom

¹ กรรมการผู้รับผิดชอบหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำห่มัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จากการศึกษาพบว่า ในบริเวณลุ่มแม่น้ำห่มันมีการพบพระพุทธรูปปูนปั้นโบราณจำนวน 10 องค์ ซึ่งแยกประวัติความเป็นมาและลักษณะทางพุทธศิลป์ออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง (พุทธศตวรรษที่ 22-23), 2) กลุ่มพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีแบบฐานสิงห์, 3) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน และ 4) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน

คำสำคัญ : พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณ, พุทธศิลป์, ล้านช้าง, ลุ่มแม่น้ำห่มัน

Abstract

This article aimed to study about survey and the history and Buddhist art of the old stucco Buddha images in Mun basin area at Amphoe Dan Sai, Loei Province. The study had found that in Mun basin area has 10 old stucco Buddha images. Which separates the history and characteristics of Buddhist art into 4 groups include 1) the group of Lan Xang art Buddha images (the Buddhist century 22-23), 2) the group of Buddha image enshrined on the Singha base, 3) the group of folk art Buddha images influenced Nan art, and 4) the groups of local art Buddha images.

Keywords : The old Stucco Buddha Images, Buddhist Art, Lan Xang, Mun Basin Area

ความนำ

บริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำห่มันในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นพื้นที่ราบแคบๆ ในหุบเขาที่ขนานกันไปกับสายน้ำห่มันจนถึงบริเวณปากน้ำห่มัน พื้นที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำห่มันมีความเหมาะสมต่อการเพาะปลูกและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ จึงทำให้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณหลายแห่งตลอดลุ่มน้ำ และมีชุมชนระดับหมู่บ้านเกิดขึ้นเรื่อยมา

ภายในหมู่บ้านที่มีหลักฐานการตั้งชุมชนมาอย่างยาวนานก็จะมีการสร้างวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานควบคู่กับชุมชนนั้นด้วย จึงพบว่าชุมชนที่มีความเก่าแก่อย่างเมืองด่านซ้าย บ้านนาหอ บ้านเก่า บ้านหนามแท่ง บ้านนาหมุ่นและบ้านนาดี ต่างก็มีวัดเป็นโบราณสถานที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชน และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญที่เคารพสักการะและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ทั้งยังมีพระพุทธรูปขนาดเล็กและโบราณวัตถุอื่นๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมแตกต่างกันไปตามฝีมือของคนในชุมชน ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่า มีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ที่ผ่านมาหนังสือหรืองานการศึกษาที่มีการกล่าวถึงพระพุทธรูปโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมันค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเฉพาะข้อมูลการมีพระพุทธรูปโบราณหรือพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ภายในเขตอำเภอด่านซ้าย ซึ่งแทรกอยู่ในเอกสารที่กล่าวถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของอำเภอด่านซ้าย เช่น พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิชัย, พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิ และพระพุทธรูปปางนาคปรกภายในวิหารข้างองค์พระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น ถือว่าเป็นข้อมูลที่มีอยู่น้อยมาก ทั้งที่พระพุทธรูปโบราณและความสำคัญในท้องถิ่นกลุ่มแม่น้ำหมันนั้นมีอยู่จำนวนมาก

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องพระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมันด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมท้องถิ่นให้พี่น้องชาวจังหวัดเลยและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดเลยต่อไป ทั้งยังสามารถใช้เป็นคู่มือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอด่านซ้ายได้อีกด้วย

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มแม่น้ำหมัน

พื้นที่ราบกลุ่มแม่น้ำหมันเกิดจากแม่น้ำหมันซึ่งเป็นแม่น้ำสายสั้นๆ และเป็นสาขาของแม่น้ำเหืองในเขตหุบเขาอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีต้นกำเนิดจากลำห้วยหมันใหญ่ที่มีต้นกำเนิดจากภูมิลเและลำห้วยหมันน้อยที่มีต้นกำเนิดจากภูทับเบิก ซึ่งไหลมาบรรจบกันบริเวณ “ปากแบ่ง” ในเขตบ้านหมากแข้ง ตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

แล้วไหลจากทิศใต้ไปยังทิศเหนือผ่านพื้นที่ตำบลกสะทอน ตำบลด่านซ้าย ตำบลนาหอ ตำบลนาดีและตำบลปากหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเหืองที่บริเวณ “ปากหมัน” ในเขตบ้านปากหมัน ตำบลปากหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย แม่น้ำหมันมีความยาวรวมทั้งสิ้นประมาณ 60 กิโลเมตร (เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ, 2559)

พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำหมันตอนกลางและตอนปลายที่มีที่ราบลุ่มแคบๆ อยู่ระหว่างแนวภูเขา แม้กลุ่มดินจะเป็นพวกดินเหนียว ดินร่วนเหนียวหรือดินเหนียวปนทราย แปรและดินร่วนปนทรายที่เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนลำน้ำดินลึก ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติค่อนข้างต่ำถึงปานกลาง (เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ, 2559) แต่ก็จะใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกสำหรับยังชีพของชุมชนระดับหมู่บ้านได้ จึงทำให้บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำหมันตอนกลางและตอนปลายปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านหลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณบ้านนาหอ บ้านนาฮี บ้านนาดี บ้านนาทองและบ้านปากหมัน เป็นต้น และยังเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณเมืองด่านซ้าย ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ที่มีอำนาจการปกครองครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำหมันทั้งหมดด้วย

ชุมชนโบราณเมืองด่านซ้ายมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างชัดเจนมาตั้งแต่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 22 โดยมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุศรีสองรัก ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้ทำสัญญาไมตรีและสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นริมฝั่งแม่น้ำหมันในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นกึ่งกลางเส้นทางระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน เพื่อใช้เป็นหมุดหมายเขตแดนและประจักษ์พยานในการทำสัญญาพระราชไมตรีระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2103 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2106 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2554) และความเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างรัฐของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำหมัน ต่อมาเกิดการขยายตัวของชุมชนยับยั้งขึ้นมาตามลุ่มแม่น้ำหมัน และมีการตั้งเมืองด่านซ้ายขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุศรีสองรักในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23 ภายหลังการยับยั้งเขตแดนไปยังบริเวณต้นประตูสองต้นแทนพระธาตุศรีสองรัก ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้าง (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2558) ต่อมาชุมชนโบราณเมืองด่านซ้ายได้เผชิญกับภาวะสงครามในศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ.2370 จนทำให้ชุมชนเมืองด่านซ้ายได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม (กรุงเทพมหานคร) โดยเป็นเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2554)

ภายหลังเหตุการณ์ทางการเมืองและการสงครามได้สงบลง ชุมชนในกลุ่มแม่น้ำหมัน ดังกล่าวก็ได้ค่อยๆ ขยายใหญ่ขึ้นและกระจายแยกออกเป็นหมู่บ้านต่างๆ ในกลุ่มแม่น้ำหมัน จนมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองขึ้นกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยดังปรากฏในปัจจุบัน และได้ฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม รวมทั้งบูรณะพระพุทธรูป สร้างพระพุทธรูปและงานศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ กราบไหว้บูชาและตอบสนองความต้องการทางจิตใจของตนเองและคนในชุมชน

พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมัน

พระพุทธรูปหรือที่คนท้องถิ่นกลุ่มแม่น้ำหมันเรียกว่า “พระเจ้า” หรือ “หลวงพ่อ” เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปสร้างขึ้นจากวัสดุหลายประเภท อาทิ ศิลา ไม้ โลหะ อิฐ ปูน ดินเผา เซรามิก เป็นต้น ตามความนิยมและทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ มารังสรรค์ให้เกิดเป็นงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของฝีมือช่าง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556)

ตามวัดเก่าแก่ซึ่งมีศาสนสถานอันเป็นโบราณสถานก่อด้วยอิฐ ก็จะมีนิยมนสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระประธานในอาคารโบสถ์ (สิม) หรือวิหาร ซึ่งจำเป็นที่ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน งบประมาณและช่างที่มีฝีมือในการสร้าง ซึ่งผู้สร้างอาจจะเป็นพระสงฆ์ ผู้นำชุมชนหรือคหบดีคนสำคัญในท้องถิ่นเป็นผู้นำในการสร้าง หรืออาจเป็นคนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อให้เกิดความมั่นคงถาวรและเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนในชุมชนตลอดไป

ในการศึกษาเรื่อง “พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัดเลย” ในครั้งนี้ ได้มีการกำหนดขอบเขตและคุณสมบัติของพระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมันไว้ว่า ต้องเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่มีข้อสันนิษฐานหรือมีข้อมูลระบุอายุการสร้างมากกว่า 80 ปีขึ้นไป อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีคุณค่าทางด้านพุทธศิลป์ และมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนนั้นๆ ซึ่งอยู่ภายในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จากการสำรวจในครั้งนี้พบว่าในกลุ่มแม่น้ำหมันมีพระพุทธรูปโบราณที่สร้างด้วยวัสดุปูนปั้นจำนวน 10 องค์ สามารถแยกเป็นกลุ่มย่อยตามอายุการสร้างหรือลักษณะทางพุทธศิลป์ที่มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง (พุทธศตวรรษที่ 22-23)

พระพุทธรูปปูนปั้นในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง (พุทธศตวรรษที่ 22-23) มีจำนวน 1 องค์ ได้แก่ พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ศิลปะล้านช้าง พุทธลักษณะมีความคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปูนปั้นศิลปะล้านช้างทั่วไปที่พบได้ในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 และเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่และมีความเก่าแก่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำหมัน

1.1 พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัย

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัย เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในวิหารหลวง วัดโพนชัย บ้านเดิ่น ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัย มีพุทธลักษณะพระพักตร์กลมใหญ่ พระกรณยาว ไรพระศกโค้งคล้ายครึ่งวงกลม ขมวดพระเกศาอ่อนข้างเล็ก พระรัศมีทรงคล้ายกรวยมีปุ่มแหลมยื่นออกมา 4 ด้าน ด้านละ 4 ปุ่ม พระโอษฐ์ใหญ่ พระนาสิกใหญ่ สันขาภิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระกรค่อนข้างใหญ่ พระวรกายค่อนข้างอวบ ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัยเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 และน่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดโพนชัยและพระเจดีย์วัดโพนชัยซึ่งนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับพระธาตุศรีสองรัก (สร้างเสร็จ พ.ศ.2106) หรือหลัง จากนั้นเล็กน้อย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555) พระเจ้าใหญ่วัดโพนชัยถือเป็นพระพุทธรูปโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำหมัน และเป็นพระพุทธรูปที่ชาวด่านซ้ายให้ความเคารพศรัทธาควบคู่กับพระธาตุศรีสองรัก ในช่วงเทศกาลสงกรานต์วันที่ 13 เมษายนของทุกปี จะมีการทำพิธีสงฆ์น้ำพระเจ้าใหญ่ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของชาวด่านซ้ายอีกด้วย (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2559)

กลุ่มที่ 2 กลุ่มพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีแบบฐานสิงห์

พระพุทธรูปกลุ่มนี้จะมีลักษณะฐานชุกชีเป็นรูปแบบเดียวกัน คือ ฐานชุกชีมีขาสิงห์รองรับ มีช่องมุขและประตูหลัก 3 ด้าน เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวม

แล้วมีความคล้ายคลึงรูปแบบฐานชุกชีพระพุทธรูปวัดโพธิ์ทอง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมณฑล ประภากรเกียรติ (2556) วิเคราะห์ว่ารูปแบบของขาสิงห์มีน่องสิงห์ทำเป็นวงโค้งหยักเช่นเดียวกันขาสิงห์วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนกลาง และเป็นรูปแบบเดียวกับขาสิงห์ในศิลปะล้านช้างที่พบตัวอย่างที่ขาสิงห์ของธาตุทรงบัวเหลี่ยมภายในถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23 และยังคงนิยมอย่างต่อเนื่องในขาสิงห์ประดับฐานธาตุหรือการทาลายฉลุฐานพระพุทธรูปหลายองค์ ส่วนแข้งสิงห์ที่เพรียวนั้นเป็นลักษณะแข้งสิงห์สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนแนวนอนเหนือท้องสิงห์คือหลังสิงห์ที่คลี่คลายเป็นสันที่เอนลาดจนเป็นบัวคว่ำ แต่บัวคว่ำดังกล่าวดังกล่าวมีลักษณะตัวปลายขึ้นหรือที่เรียกว่า “บัวงอน” อันเป็นเอกลักษณ์ในศิลปะล้านช้าง รูปแบบที่คลี่คลายของขาสิงห์ที่เพรียวเล็กและหลังสิงห์แบบลาดเอนเช่นนี้ น่าจะมีอายุหลังจากสมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว และอาจร่วมสมัยกับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนองค์พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ก็จะมีลักษณะทางพุทธศิลป์ที่คล้ายคลึงกัน คือเป็นศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 23-24

พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมั่นกลุ่มพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีแบบฐานสิงห์ มีจำนวน 3 องค์ ได้แก่

2.1 พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิ

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.80 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในวิหารหลวง วัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนาหอให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิมีพุทธลักษณะพระพักตร์เรียวยาว พระกรณยาว ไรพระศกโค้งเล็กน้อยเกือบเป็นเส้นตรง ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถี่ พระรัศมีทรงคล้ายกรวยมีปุ่มแหลมยื่นออกมา 4 ด้าน ด้านละ 2 ปุ่ม พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก พระเนตรเล็กและทอดลงต่ำ สังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายค่อนข้างผอมและเรียวยาว ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชงฆ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา

2.2 พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรือง

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรือง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในวิหารหลวง วัดศรีบุญเรือง บ้านนาฮี ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรืองถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนาฮีให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรืองมีพุทธลักษณะพระพักตร์เรียวยาว พระกรรณยาว ไพรพระศกโค้งเล็กน้อย พระนลาฏกว้าง ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถักพระรัศมีทรงเปลว พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก สังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายค่อนข้างผอมและเรียวยาว ขัดสมาธิราบ พระเพลาค่อนข้างกว้าง พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชงฆ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 องค์พระและส่วนฐานชุกชีมีคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิเป็นอย่างมาก แตกต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อยและการประดับตกแต่งเท่านั้น เนื่องจากที่ฐานชุกชีพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรืองมีลายพอกคำประดับอยู่ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าอาจจะสร้างขึ้นโดยช่างกลุ่มเดียวกันและสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

2.3 พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรี

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรี เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.40 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในวิหารหลวง วัดโพธิ์ศรี บ้านนาดี ตำบลนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรีถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนาดีและละแวกใกล้เคียงให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก ชาวบ้านมักจะมาขอพรและถวายเครื่องสักการบูชาในช่วงวันพระ (พระครูประจันตนิวิฐ, 2560)

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรีมีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระกรรณยาว ไพรพระศกโค้งเล็กน้อยเกือบเป็นเส้นตรง ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถักพระรัศมีทรงคล้ายกรวยมีปุ่มแหลมยื่นออกมา 4 ด้าน ด้านละ 3 ปุ่ม พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก สังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายค่อนข้างผอมบางและเรียวยาว ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชงฆ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรีเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 องค์พระและส่วนฐานชุกชีมีคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิและพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรืองเป็นอย่างมาก แตกต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อยและการประดับตกแต่งเท่านั้น เนื่องจากที่ฐานชุกชีพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรีมีลายพอกคำประดับหลงเหลืออยู่มาก ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะสร้างขึ้นโดยช่างกลุ่มเดียวกันและสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ส่วนรูปปั้นพระแม่ธรณีบีบมวยผม สวมเครื่องทรงคล้ายกับรูปปั้นเทวดาในศิลปะพื้นบ้านล้านนาที่อยู่ด้านหน้าฐานชุกชีนั้นน่าจะสร้างขึ้นในภายหลัง

กลุ่มที่ 3 กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน

ที่มาของพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่านที่พบในกลุ่มแม่น้ำหมันเกิดจากในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เรื่อยมาจนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 มีพระสงฆ์และชาวบ้านในกลุ่มแม่น้ำหมันได้มีการว่าจ้างช่างจากเมืองน่านและเมืองหลวงพระบางซึ่งมีสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมกับผู้คนในกลุ่มแม่น้ำหมันมาอย่างยาวนาน และมีฝีมือช่างเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่นลงมาสร้างโบสถ์และปั้นพระพุทธรูป (พระครูประจันตนิวิฐ, 2560) จึงทำให้พระพุทธรูปปูนปั้นหลายองค์ในกลุ่มแม่น้ำหมันมีพุทธลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะพื้นบ้านในเขตเมืองน่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำพระรัศมีพระพุทธรูปด้วยไม้แกะสลัก และการปั้นลวดลายหางนกพันกันเหนือกรอบประตูโบสถ์หรือวิหารนั้นถือเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะของกลุ่มช่างจากเมืองน่าน

ตัวอย่างพระพุทธรูปที่เป็นฝีมือช่างเมืองน่าน เช่น พระเจ้าน้อยวัดโพชนชัย พระประธานในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง บ้านนาฮี และพระประธานวัดศรีสะอาด บ้านเก่า เป็นต้น ส่วนตัวอย่างอาคารโบสถ์ที่เป็นฝีมือช่างเมืองน่านและมีลวดลายปูนปั้นหางนกพันกันเหนือกรอบประตู เช่น โบสถ์วัดศรีบุญเรือง บ้านนาฮี และโบสถ์วัดโพธิ์ศรี บ้านนาดี เป็นต้น พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน มีจำนวน 4 องค์ ได้แก่

3.1 พระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพชนชัย

พระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพชนชัยเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 60 เซนติเมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีหน้าพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ พระประธานภายในวิหารหลวงวัดโพชนชัย บ้านเดิน ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพนชัยมีพุทธลักษณะพระพักตร์กลมใหญ่ พระกรรณยาว ขมวดพระเกศาเป็นหนามแหลม เล็กและถี่ พระรัศมีทรงเปลวแฉะสลักจากไม้ พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก สันขาภิเป็นแผ่นปลายตัดตรงและเป็นริ้วซ้อนทับกันแบบธรรมชาติ จีวรเหวี่ยงเป็นร่องใต้แนวสังฆาฏิ พระวรกายสมส่วน ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระเจ้าน้อย วัดโพนชัยเป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25

แต่เดิมนั้นพระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพนชัย เคยประดิษฐานเป็นพระประธานในโบสถ์วัดโพนชัยซึ่งอยู่ข้างๆ กับวิหารหลวง ต่อมาในช่วงที่พระครูสุนทรนิกร อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอคำชะอี เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดโพนชัย ได้ทำการบูรณะซ่อมแซมโบสถ์จากอาคารทรงโถงมีผนังด้านเดียว เป็นอาคารก่ออิฐมีผนังทุกด้าน จึงได้มีการอัญเชิญพระประธานที่สร้างพร้อมกับโบสถ์มาประดิษฐานไว้บนฐานชุกชีหน้าองค์พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ แล้วอัญเชิญพระพุทธรูปทองเหลืองแบบสมัยนิยมไปประดิษฐานเป็นพระประธานในโบสถ์แทน ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปองค์นี้จึงถูกชาวบ้านเรียกว่า “พระเจ้าน้อย” คู่กับพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในวิหารหลวงและประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีเดียวกัน (พระปลัดยุรนนท์ สมงคโล, 2560)

3.2 พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี

พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี บ้านนาดี ตำบลนาดี อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย

พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีมีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระกรรณยาว ไรพระศกโค้งเล็กน้อยคล้ายกรอบสี่เหลี่ยมมุมมน ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถี่ พระรัศมีทรงเปลวแฉะสลักจากไม้ พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกใหญ่ สันขาภิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายสมส่วน ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา ประดิษฐานอยู่บนฐานทรงเอวขึ้นสูงจากพื้นโบสถ์ประมาณ 1.20 เมตร เขียนสีและประดับกระจกสี ผนังโบสถ์ด้านหลังองค์พระประธานมีภาพจิตรกรรมขุ้มเรือนแก้ว ซึ่งอยู่ในลักษณะสมดุลงดัดส่วนกับองค์พระประธาน

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระประธานในโบสถ์วัด

โพธิ์ศรีพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน อิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์เมื่อ พ.ศ.2476 เนื่องจากมีข้อความเขียนด้วยปูนปั้นที่เหนือประตูทางเข้าโบสถ์ว่า “พัทธสีมานี้สร้างแต่พุทธศักราช 2476”

โบสถ์วัดโพธิ์ศรีเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด 3 ห้อง ส่วนเครื่องบนทำด้วยไม้และหลังคาทรงจั่วซ้อนกัน 2 ชั้นมุงด้วยกระเบื้อง หน้าบันมีภาพจิตรกรรมรูปพญาคูขุดและลายพันธุ์พฤกษา มีประตูทางเข้าด้านเดียว มีช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่อง ประตูเป็นไม้แกะสลักรูปเทวดาและลายพันธุ์พฤกษา ทางขึ้นมีราวทำเป็นตัวพญานาคเลื้อยและมีทางยาวโค้งขึ้นไปพนักกันเหน็กรอบประตู ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของงานศิลปกรรมฝีมือช่างเมืองน่านที่สร้างขึ้นไว้ตามอาคารหลายแห่งในเขตกลุ่มแม่น้ำหมัน สอดคล้องกับคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นที่เล่าสืบต่อกันมามีช่างชาวเมืองเหนือมาช่วยสร้างโบสถ์ (พระครูประจันตนิวิฐ, 2560)

3.3 พระประธานปางนาคปรกในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง

พระประธานปางนาคปรกในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางนาคปรก ทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง จีวรทาสีเหลืองส้ม ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 65 เซนติเมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศใต้ ประดิษฐานเป็นพระประธานภายในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง บ้านนาฮี ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระประธานปางนาคปรกในโบสถ์วัดศรีบุญเรืองพุทธลักษณะพระพักตร์รูปไข่ พระกรณยาว ไรพระศกโค้งเล็กน้อยคล้ายกรอบสี่เหลี่ยมมุมมน ขมวดพระเศาะเล็กแหลมและถี่ พระรัศมีทรงเปลวแกะสลักจากไม้ พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกใหญ่ สันฐานเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายสมส่วน ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระขานู ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา ประดิษฐานอยู่บนชดพญานาค 6 ชั้นสูงจากพื้นโบสถ์ประมาณ 1.20 เมตร มีพญานาค 7 เศียรปูนปั้นปรกองค์พระ ลำตัวและเศียรพญานาคลงสีแดงและสีเขียวเป็นหลัก บริเวณลำตัวใกล้กับชั้นพระองค์มีรูสำหรับระบายน้ำเมื่อมีการสรงน้ำองค์พระออกทางด้านหลัง

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระประธานปางนาคปรกในโบสถ์วัดศรีบุญเรืองเป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน มีพุทธลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพธิ์ชัย พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า และพระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นลักษณะงานพุทธศิลป์ฝีมือช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25

โบสถ์วัดศรีบุญเรืองเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด 3 ห้อง มีประตูทางเข้าด้านเดียว มีช่องหน้าต่างด้านละ 1 ช่อง ไม่มีบานหน้าต่างแต่ทำเป็นลูกกรงแทน ทางขึ้นมีราวทำเป็นตัวพญานาคเลื้อยและมีหางยาวโค้งขึ้นไปพันกันเหนือกรอบประตู ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมเอกลักษณ์ของฝีมือช่างเมืองน่านที่ปั้นไว้ตามอาคารหลายแห่งในเขตลุ่มแม่น้ำห่มัน

3.4 พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า

พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย เดิมลงรักปิดทอง ปัจจุบันทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประดิษฐานเป็นพระประธานภายในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า ตำบลนาหอ อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย

พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า พุทธลักษณะพระพักตร์รูปไข่ พระกรณยาว ขมวดพระเศวตเล็ก แหลมและถี้ พระรัศมีทรงเปลวแฉกสลักจากไม้ พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกใหญ่ สังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระวรกายสมส่วน ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพล ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีทรงเอนชันสูงจากพื้นโบสถ์ประมาณ 1.20 เมตร

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า พระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน มีพุทธลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพธิ์ชัย องค์พระประธานในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง และพระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นลักษณะงานพุทธศิลป์ฝีมือช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25

กลุ่มที่ 4 กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน

พระพุทธรูปกลุ่มนี้จะมีลักษณะทางพุทธศิลป์ที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับฝีมือการปั้นของช่างพื้นบ้าน และบางส่วนก็ชำรุดแล้วได้รับการซ่อมแซมขึ้นมาใหม่ โดยภาพรวมพระพุทธรูปกลุ่มนี้น่าจะสร้างขึ้นราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 พระพุทธรูปปูนปั้นในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน มีจำนวน 2 องค์ ได้แก่

4.1 พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านนามแท่ง

พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านนามแท่ง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.10 เมตร

หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานภายในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาดถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านหนามแท่งและละแวกใกล้เคียงให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก ชาวบ้านมักจะมาขอพรและถวายเครื่องสักการบูชาในช่วงวันพระ (พระครูสุกิจसारวิมล, 2560)

พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง มีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเรียวยาว พระกรรณค่อนข้างใหญ่ ไรพระศกโค้งเล็กน้อย ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถี้ พระรัศมีขนาดใหญ่ทรงเปลว (ซุ้มแซมขึ้นภายหลัง) พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกใหญ่สังขยาภิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระกรและพระหัตถ์ค่อนข้างใหญ่ ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์หลังเก่าซึ่งมีลักษณะศิลปกรรมจัดอยู่ในกลุ่มลุ่มโขง แบบพื้นบ้านอีสานบริสุทธิ์ที่ถูกื้อแล้วสร้างโบสถ์หลังปัจจุบันครอบทับ (สมจันทร์ ศรีพรหม, 2560) ดังนั้น พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง จึงน่าจะถูกสร้างขึ้นราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25

4.2 พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียง

พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.05 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นพระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียง บ้านนาเวียงใหญ่ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียงถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนาเวียงใหญ่และละแวกใกล้เคียงให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก ชาวบ้านมักจะมาขอพรและถวายเครื่องสักการบูชาในช่วงวันพระ (พระอธิการเอกสิทธิ์ มุนิวิโส, 2560)

พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียงมีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเรียวยาว พระกรรณยาว ไรพระศกโค้งเล็กน้อย ขมวดพระเกศาเล็ก แหลมและถี้ พระรัศมีขนาดใหญ่ทรงเปลว พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก ซึ่งส่วนพระเศียรนี้ทราบจากชาวบ้านว่ามีการบูรณะซ่อมแซมขึ้นมาใหม่ สังขยาภิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดเรียบ พระหัตถ์ค่อนข้างใหญ่

ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลลา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียงพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระประธานองค์นี้สร้างครอบทับพระพุทธรูปไม้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์หลังเก่าซึ่งมีลักษณะศิลปกรรมจัดอยู่ในกลุ่มสมิโประง แบบพื้นบ้านอีสานบริสุทธ์ที่ถูกรื้อแล้วสร้างโบสถ์หลังปัจจุบันครอบทับ (พระอธิการเอกสิทธิ์ มณีวิโส, 2560) ดังนั้น พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียงจึงน่าจะถูกสร้างขึ้นราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 พร้อมๆ กับการสร้างโบสถ์หลังเก่าของวัดโพธิ์ศรีนาเวียง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า ในบริเวณกลุ่มแม่น้ำหมันมีการพบพระพุทธรูปปูนปั้นโบราณจำนวน 10 องค์ ซึ่งแยกประวัติความเป็นมาและลักษณะทางพุทธศิลป์ออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง (พุทธศตวรรษที่ 22-23) จำนวน 1 องค์ คือ พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัย 2) กลุ่มพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีแบบฐานสิงห์ มีจำนวน 3 องค์ ได้แก่ พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีภูมิ พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดศรีบุญเรือง และพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่วัดโพธิ์ศรี, 3) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้านอิทธิพลสกุลช่างเมืองน่าน มีจำนวน 4 องค์ ได้แก่ พระพุทธรูปพระเจ้าน้อยวัดโพนชัย พระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรี พระประธานปางนาคปรกในโบสถ์วัดศรีบุญเรือง และพระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านเก่า พระพุทธรูปที่เกิดจากฝีมือช่างชาวเมืองน่านจะมีเอกลักษณ์สำคัญคือ พระรัศมีจะทำด้วยไม้แกะสลัก และ 4) กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน จำนวน 2 องค์ ได้แก่ พระประธานในโบสถ์วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท้ง และพระประธานในโบสถ์วัดโพธิ์ศรีนาเวียง ซึ่งมีลักษณะทางพุทธศิลป์ที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับฝีมือการปั้นของช่างพื้นบ้าน

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ ข้อมูลทางด้านโบราณคดีและความชัดเจนทางด้านศิลปกรรม ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในบทความนี้ จึงยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีต่อไป

นอกจากนี้ พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมันยังมีความสำคัญในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็น “มรดกแห่งศรัทธา” การให้ความเคารพศรัทธาในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งควรที่จะได้รับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญในกลุ่มแม่น้ำหมัน เพื่อย่อยขยายผลการศึกษาและบูรณาการโดยแปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2554). **เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2558). “พัฒนาการด่านแดนระหว่างสยามกับลาวในพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดเลยพิษณุโลกและเพชรบูรณ์ : ข้อสังเกตเบื้องต้น”. ใน “เรื่อง ‘ลาว’ ที่ลาว-ไทยควรรู้”. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการงานเสวนาประวัติศาสตร์เพื่อสันติภาพ ครั้งที่ 1.
- _____. (2559). “อะไรเอ่ย...ดอกไม้บานในถ้ำ ฝนอำปิละเถีย? : หลวงพ่อพระเจ้าใหญ่ วัดโพ้นชัยกับปริศนาลายแทงแห่งเมืองด่านซ้าย”. ศิลปวัฒนธรรม. 38(2) ธันวาคม, หน้า 42-47.
- มณฑล ประภากรเกียรติ. (2556). **ศิลปกรรมสะท้อนความเป็นชุมชนลาวในเขตอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2554). “จารึกพระธาตุศรีสองรัก: มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลยว่าด้วยสัญญาทางไมตรีศรีอโยธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ.2103”. ใน “100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6”. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ในความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). **เจดีย์ พระพุทธรูป อุบัติ่ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.

- _____. (2556). พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ. (2559). กลุ่มน้ำหมั้น การจัดการโดยเครือข่ายทางสังคมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน. เลย์ : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.

สัมภาษณ์อ้างอิง

- พระครูประจันตนิวิฐ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2560).
- พระครูสุกิจसारวิมล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2560).
- พระปลัดยุรนนท์ สุ่มงคโล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2560).
- พระอธิการเอกสิทธิ์ มุนีวิโส (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2560).
- สมจันทร์ ศรีพรหม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2560).